

LAICYZACJA SACRUM WSPÓŁCZESNA ADAPTACJA ŚWIĄTYŃ DO NOWYCH FUNKCJI

SECULARIZATION OF SACRUM. PRESENT ADAPTATION OF PLACES OF WORSHIP TO NEW FUNCTION

Jan Kurek
dr hab. inż. arch.

Politechnika Karkowska
Wydział Architektury

STRESZCZENIE

Współczesna laicyzacja, czyli zeświecczenie różnych poziomów życia społecznego skutkuje także rozluźnieniem norm etycznych i obyczajowych oraz spadkiem uczestnictwa wiernych w praktykach religijnych. Świątynie – zwłaszcza katolickie – borykają się z kłopotami finansowymi, są zamykane i coraz częściej adaptowane do nowych świeckich funkcji. Taka komercyjna transformacja *sacrum* ciągle jeszcze, w przypadku niektórych funkcji, budzi sprzeciw społeczności chrześcijańskich. Realizowane adaptacje realizowane są w konwencji minimalistycznej lub na zasadzie kontrastu konkurują z zastanym kontekstem. Otwarte jest więc pytanie: jak zachować godność należną dawnym świątyniom?

Słowa kluczowe: architektura sakralna, współczesne użytkowanie, konwersje świątyń.

ABSTRACT

The present secularization, that is to say the laicization of different subsistence levels of social is effective also with the looseness of norms ethical and relating to the customs and with the fall of the participation faithful in religious practitioners. Temples - especially Catholic - they tackle with financial troubles, are lockable and more often adapted to new laic functions. Such, wakes the resistance of Christian communities. Realized adaptations are made in minimalist convention or on the rule of the contrast rival with the existing context. Open is so the question: as to keep the due sacrality and dignity of former temples?

Key words: sacral architecture, contemporary use, conversions of temples.

Jeśli zdążyliśmy się przyzwyczaić do współczesnych zmian funkcji wielu budynków przemysłowych czy takich świeckich obiektów jak dworce, szkoły i t. p., to jednak wciąż z trudem przychodzi nam akceptowanie zmian funkcji budynków kościelnych i świątyń innych wyznań. Jest to tym trudniejsze im silniejsza jest nasza więź z kulturową tradycją – im mocniejsza jest nasza duchowa wrażliwość i nasza wiara...

W średniowieczu kościoły i klasztory były rabowane i niszczone były przez najeźdźców, w renesansie i czasach nowożytnych kasaty zakonów (np. Templariuszy czy Jezuitów) i postępująca sekularyzacja (np. państwa krzyżackiego) również przyczyniały się do zamykania całych zespołów klasztornych, których ruiny np. w Anglii czy Francji porastają trawą do dziś. Laicyzacja – czyli zeświecczenie różnych poziomów życia społecznego, często realizowana przez państwo (i polityków) jak to miało miejsce we Francji i Rosji Radzieckiej (ZSRR), skutkuje słabnięciem więzi religijnych w społeczeństwach, rozluźnieniem norm etycznych i obyczajowych upowszechnianych dotąd przez poszczególne kościoły i wyznania oraz ogromnym spadkiem uczestnictwa w praktykach religijnych. Skutkiem tego wyludniająca się świątynie są widowym dowodem upadku dotychczasowej wspólnoty wiernych – są symbolem rozkładającego się moralnie społeczeństwa.

Ryc. 1. Canterbury katedra - pozostałości krużganków klasztoru benedyktynów zamkniętego przez króla Henryka VIII 1540 r. /fot. autor/

Fig. 1. Canterbury cathedral – cloister of the Benedictines monastery, closed on the orders of King Henry VIII in 1540. /photo by autor/

Natura nie toleruje jednak próżni. Stając przed dylematem dalszego utrzymania często zabytkowych, historycznych struktur architektoniczno-budowlanych lub pogodzenia się z ich stopniową rujnacją (degradacją), zmuszeni jesteśmy do dokonania wyboru, którego właściwość będziemy rozstrzygać we własnym sumieniu (duszy). Bywa jednak, że dodatkowym stymulatorem takich decyzji jest czynnik komercyjny – tj. chęć zysku...

Przykładem takich komercyjnych działań na dużą skalę jest dziś niewątpliwie Wielka Brytania. Około 18 000 kościołów i kaplic zostało sprzedanych. Powstają w nich (lub na ich miejscu) galerie, ośrodki kultury, kluby, restauracje, domy mieszkalne. W najbliższych latach planowane jest zamknięcie kolejnych. Developerzy i potencjalni nabywcy już myślą o nowych projektach.... Dorota Charczuk, opisując tą sytuację – przekształcania kościo-

łów w obiekty komercyjne¹ - martwi się zarazem postępującym procesem laicyzacji tamtejszego społeczeństwa. Bezpośrednią przyczyną tych zmian jest brak wiernych i brak finansów na utrzymanie kościołów. Los budowli sakralnych budzi największe kontrowersje i powstaje zasadniczy dylemat – czy chronić chrześcijańską tożsamość tej części Europy i jej kulturowe dziedzictwo, czy też skazać je na zagładę (rujnicja lub zburzenie) bądź nadać im nową funkcję? Jako przykłady nowych funkcji wskazuje się na popadający do niedawna w ruinę kościół św. Pawła w Aberdeen, w którym najpierw zorganizowano centrum fitness'u by w końcu przekształcić go w luksusowy hotel z centrum konferencyjnym. Pokoje konferencyjne zbudowano tu w przeszklonym atrium, które powstało z połączenia otwartej przestrzeni pomiędzy kościołem i ulicą. Można sobie wyobrazić co myślą takiej adaptacji praktykujący chrześcijanie...

Ryc. 2. Aberdeen (Szkocja), kościół św. Pawła adaptowany na hotel i centrum konferencyjne. /fot. za: www.skene-house.co.uk/

Fig. 2. Aberdeen (Scotland), the St. Paul Church adapted on the hotel with the conference centre. /Photo by www.skene-house.co.uk/

Inną nową współczesną adaptacją jest włączenie dawnego kościoła parafialnego św. Trójcy w zespół budynków Aberdeen Maritime Museum. Dziś wiele przeróbek budynków sakralnych na mieszkania może obecnie świetnie uzasadniać trawestację znanego angielskiego powiedzenia na następujące: *my church is my home...*

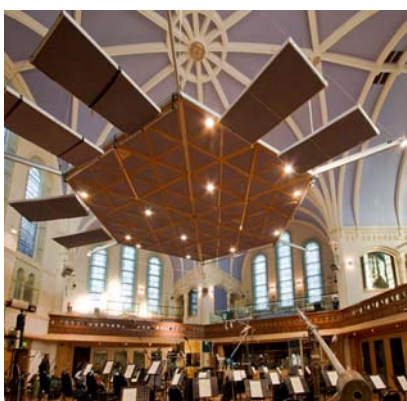

Ryc. 3. Aberdeen (Szkocja), kościół św. Trójcy włączony w zespół Muzeum Morskiego. /za: [flickr.com/](http://www.flickr.com/)

Fig. 3. Aberdeen (Scotland), the Trinity Church add in to the Maritime Museum ensemble. /Photo by www.flickr.com/

¹ Charczuk D., *Transformacja sacrum*, /w:/ http://www.emito.net/wiadomolci/wielka_brytania/484102.html
– polski portal w Wielkiej Brytanii, marzec 2009.

Niewątpliwie istnieje już dziś przyzwolenie na adaptacje wewnątrz większych i mniejszych świątyń na galerie sztuki, teatry (w samym Londynie jest ich już kilka) czy sale koncertowe – dotyczy to także synagog czy modlitewni które np. w Krakowie użytkujemy jako muzeum (Stara Bożnica), Centrum Kultury Żydowskiej (dawna modlitewnia), sala koncertowa (synagoga Tempel), wystawy + odczyty i koncerty (synagoga Kupa, synagoga Wysoka). Słynne studio Georga Martina, legendarnego producenta The Beatles, AIR Studios mieści się w dawnym kościele i szkole misjonarskiej *Lynhust Hall* (Londyn Hampstead). Studio to uchodzi dziś za jedno z najlepszych dla nagrań muzyki klasycznej i popularnej, studio na potrzeby tv i postprodukcji filmowej.

Ryc. 4. Londyn Hampstead – Studio nagrań AIR w kościele i szkole misjonarskiej. /fot. za: www.airstudios.com/
Fig. 4. London Hampstead – AIR Studio located in church and missionary school. /photos by www.airstudios.com/

Ryc 5. Dublin, kościół św. Małgorzaty (XVII w.), zamieniony na bar i restaurację zwany „The Church”. /z lewej widok za: www.travelerstrails.com, z prawej wewnątrz – fot. autor/
Fig 5. St. Mary's Church /17th century/, Dublin - converted into to use as a pub and restaurant "The Church". /foto on left by: www.travelerstrails.com, photo on right made by author/

W niektórych kościołach angielskich można się dziś napić kawy przed mszą (Putney Church Hall), przyprowadzić dziecko do przedszkola, czy nadać list... Najwięcej jednak kontrowersji (głównie w starszym pokoleniu Europejczyków) wzbudza wprowadzanie do wewnątrz kościelnych pubów czy restauracji jak to ma miejsce w Wielkiej Brytanii czy Irlandii (np. *The Church* w Dublinie²). Rodzi się więc pytanie: czy miejsca kultu można traktować jak każdy inny obiekt użyteczności publicznej?

² W kościele tym brał m.in. ślub założyciel słynnej firmy piwowarskiej Arthur Guinness....

W listopadzie ubiegłego roku problemom współczesnego użytkowania miejsc kultu w Europie, poświęcono międzynarodową konferencję³ zorganizowaną przez angielski *Church Conservation Trust*. Organizacja ta opiekuje się 340 zabytkowymi kościołami w których, wspólnie z działaczami lokalnymi, organizowane są projekty konserwacji i adaptacji poszczególnych obiektów. Kościoły te użytkuje się m.in. na potrzeby socjalne, turystyki, edukacji i okazjonalnie na potrzeby obrzędów kultu. Ocenia się, że przez najbliższe 6 lat opieka nad tymi zabytkami kosztować będzie ponad 9 mln funtów.

Konferencja była próbą identyfikacji możliwych zagrożeń i problemu przyszłości miejsc kultu oraz sposobów wspólnego, praktycznego ich rozwiązywania w Zjednoczonej Europie. Dyskusje z uczestnikami konferencji wykazały, że większość z nich nie brała pod uwagę uznania, że jednym ze sposobu ochrony zabytków sakralnych jest przywrócenie kościołowi wyznawców, którzy sami zdołali by zadbać o niszczące dziś budowle. Wydaje się, że konferencja jest także swoistą przestrogą dla społeczeństw Europy wschodniej, w której także obserwuje się stopniową ich laicyzację.

Ryc. 6. Sandwich, średniowieczny kościół św. Małgorzaty odnowiony w XVII w. (dach), obecnie wynajmowany na różne cele przez miejscową gminę i będący pod opieką The Churches Conservation Trust (TCCT). /foto autor/

Fig. 6. Sandwich, St. Mary's medieval church renowned (roof) in 17th, at present rented for different needs. The building is in the care of The Churches Conservation Trust (TCCT). /photo by author/

Ryc. 7. Sandwicz, średniowieczny kościół św. Piotra (XIII w.), przebudowany w XIX w. Okazyjnie użytkowany na kiermasze parafialne i koncerty. Znajduje się pod opieką Churches Conservation Trust (TCCT). /foto autor/

Fig. 7. Sandwich, St. Peter's medieval church (13th) restored in 19th century, nowadays is used for needs of parish fairs and concerts. /photo by author/

W 2008 roku w Gdańsku odbyła się międzynarodowa konferencja pt.: *Sacrum profanum – profanum sacrum*. Prezentowano na niej nie tylko jednak problematykę *desakralizacji*

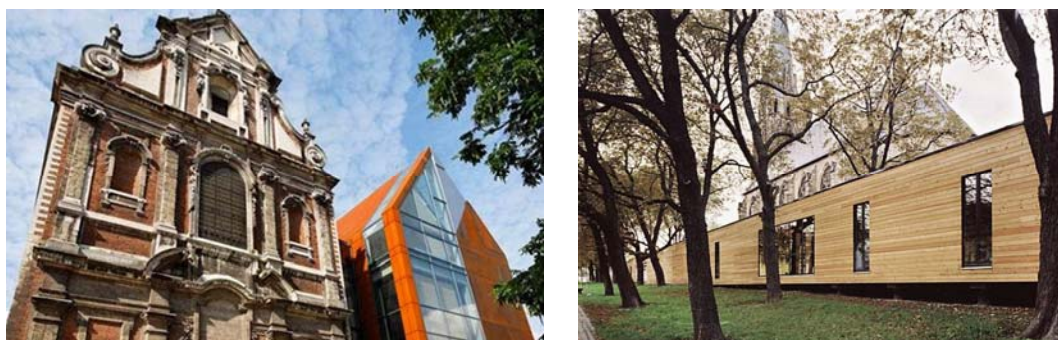
³ autor zaprezentował referat pt.: *Wooden orthodox churches in Poland, Ukraine and Northern Russia – current dangers and ways to rescue.*

świętyń, ale także działania odwrotne – *resakralizacji* budowli okresowo pozbawionych funkcji kultowej np. w Persburgu, Archangielsku, Kownie i w Gdańsku Wrzeszczu (synagoga). Prezentowano także specyficzne konwersje, czyli traktowanie dzieła współczesnej architektury sakralnej jako celu swoistej „turystyki religijnej”.

W krajach laicyzującej się coraz bardziej Europy zachodniej wiele kościołów utraciło już funkcje sakralne a pozostałe świecą pustkami. W Polsce wciąż trudna do wyobrażenia jest akceptacja urządzenia w kościele pubu, fabryki, schroniska dla ubogich, spichlerza, krytego parkingu dla rowerów (Maastricht) czy domu handlowego...

Pomimo tych obiekcji warto jednak przyrzeć się niektórym z adaptacji świątyń. Część z nich nowe funkcje i nowe dodatkowe kubatury wprowadza dyskretnie i w nawiązaniu do form zastanych. Inne stosują działania bardziej nowoczesne i kontrastowe – formalnie i materiałowo. Bardzo wiele zależy tu od aktualnych mód i od osobistej kultury projektantów.

Jako przykłady takich działań można wskazać takie realizacje jak⁴: Centrum Sztuki Współczesnej w Brukseli (dawna kaplica św. Brygidy z 1667 r.), minimalistyczne Martinzentrum w Bernburgu w Niemczech (w dawnym kościele św. Marcina) oraz budynek mieszkalny w Utrechcie i Chapel House w Belgii.

Ryc. 8. Przykłady współczesnych adaptacji kościołów na Centrum Sztuki Współczesnej w Brukseli (z lewej) i centrum edukacyjne w Bernburgu w Niemczech. /za: www.miesarch.com/

Fig. 8. Examples of present adaptations of churches into the Centre of Contemporary Art in Brussels (left) and Educational Centre in Bernburg in Germany. source: www.miesarch.com/

Il. 9. Przykłady adaptacji kościołów na rezydencje mieszkalne – z lewej kościół a z prawej kaplica w Utrechcie (Holandia). /za: www.zecc.nl/

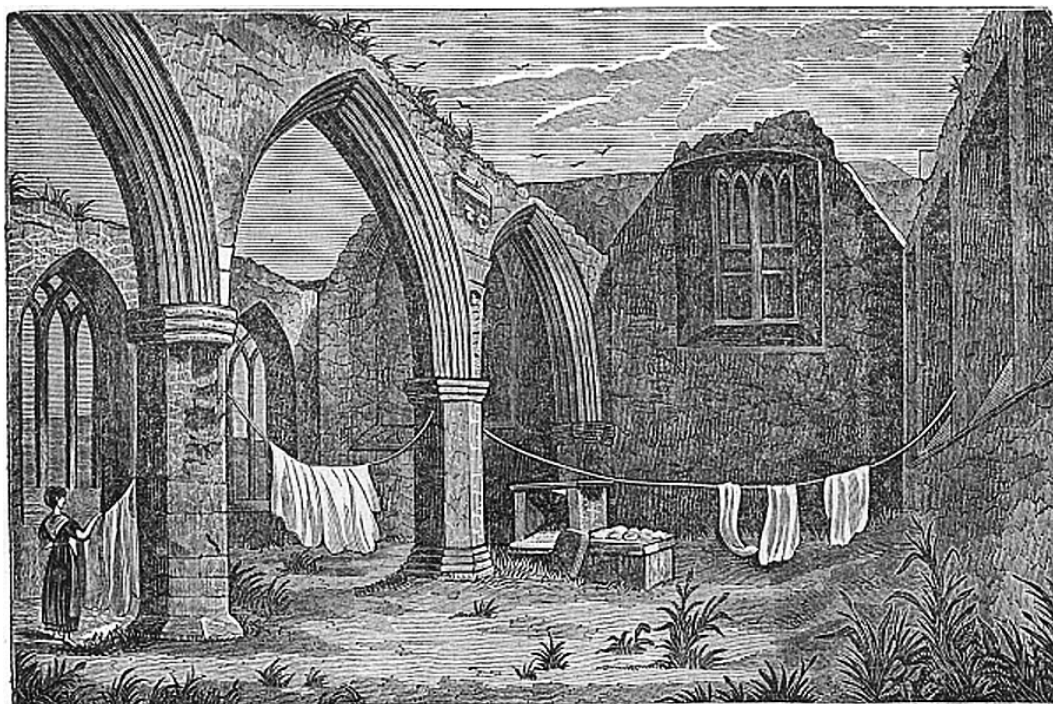
Pic. 9. Examples of churches adaptations on habitable residences- from left the church and from right the chapel in Utrecht (Holland). /source: www.zecc.nl/

⁴ Patrz: Zamieszkać w Domu Bożym – www.Gazeta.pl z 08.02.2010.

Podsumowując, współczesna, swoista planowa profanacja przestrzeni dotychczas sakralnych, wciąż budzi kontrowersje, a ogólnikowe określanie tych przestrzeni jako przestrzeni ludzkich, tylko ułatwia dalsze zawłaszczanie zabytków kościelnych przez instytucje artystyczne czy komercyjne. Wciąż otwarte więc pozostaje pytanie o granice zachowania godności w obrębie tożsamości architektury⁵.

Z drugiej strony krytycy współczesnej architektury stawiają trudne pytania: czy dzisiejsza architektura jest w stanie w ogóle tworzyć jeszcze miejsce sacrum? Co jest przyczyną kryzysu bezideowości ogarniającej architekturę sakralną? Czy winą obarczać duchowieństwo czy architektów? Czy współczesny człowiek nie potrzebuje już wielkiej – czasem dyskretnej, dostojnej i pełnej powagi a czasem dynamicznej, olśniewającej i bogatej – duchowej energii, emanującej ze świątyń romańskich, gotyckich czy barokowych?

Czy *sacrum* to po prostu architektura dobra? Jaką formę przeciwstawić supermarketom – swoistym sanktuariom XXI wieku – w których dobrze czują się w niedzielę wyznawcy wszystkich religii? Czy rzeczywiście nie powinno się czerpać inspiracji z doświadczeń architektury historycznej, a nowe czasy wymagają nowej architektury? Czy rzeczywiście wieże nowych kościołów muszą przypominać lotniskowe wieże kontroli lotów, a nowe krajowe świątynie (także Opatrzności) mają być określane są jako wielkie... NIC?

Lord Portlester's Chapel.

Ryc. 10. Ruiny kaplicy Lorda Portlestera w kościele św. Audeona w Dublinie. /za Dublin Penny Journal vol.1 Nr 26 z 1832 r./

Fig. 10. Lord Portlester's Chapel in St Audeon's Church Dublin. /in: Dublin Penny Journal vol.1 Nr 26 z 1832 r./

⁵ Patrz: Kuryłowicz E., Granice zachowania godności w obrębie tożsamości architektury, na przykładzie konwersji obiektów religijnych na funkcje świeckie.

SECULARIZATION OF SACRUM. PRESENT ADAPTATION OF PLACES OF WORSHIP TO NEW FUNCTION

We got accustomed to function's changes of many former industrial buildings or such laic objects as stations, schools etc. However it is still difficult to accept changes in the function of churches or generally building of worship. It depends on our bonds of culture and tradition - on our sensibility and strength of our faith...

Churches and cloisters in the Middle Ages were often robbed and destroyed by invaders. In Renaissance and modern times the progressive secularization contributed to closing and the fall of all monastic complexes. Their ruins (eg. in England or France) are covered with grass until now.

The secularization - is often implemented by the state and politicians, as it was in France and Soviet Russia. It results in decrease of ethical and social standards, but also decrease in participation in religious practices. Empty temples are today view of the fall of the hitherto existing communities - the symbol of decline in moral standards in many European societies.

What is better - the preservation of historical monuments (buildings and their structures) or the permission for their ruination (degradation) – this is the dilemma we have to face in our times. The stimulation factor can be our conscience (mental/ cultural factor) or the commercial factor – if we can earn some money by preserving a monument.

An example of commercial activities on a large scale is today Great Britain – there were sold approx. 18 thousands of churches and chapels (!). Nowadays in temples (or instead of them) are built galleries, cultural centers, clubs, restaurants, dwelling houses etc. Real estate developers already think about new projects... Dorota Charczuk, who is describing these transformations⁶, points out also the progressive secularization of British society. A reason for these changes is the lack of the faithful and the lack of financial support for maintenance of churches. This issue raises a basic question – how/ if we should protect the Christian identity of Europe and our cultural heritage? Should we condemn churches/ places of worship to devastation, or give them a new function?

An example of a change of function is *St. Paul's church in Aberdeen*. It was falling into ruins, but luckily it was transformed first into fitness center and later it was reconstructed to premium hotel and conference complex. The question in this case is - what do the practicing Christians think about such an transformation... The Other modern adaptation is the inclusion of the former parish church *The Trinity Church*, into complex of buildings of *Aberdeen Maritime Museum*. It is also common to transform sacral buildings into apartments. So it is possible to say: *my church is (really) my home...*

We generally agree to make adaptations of temples into art galleries, theatres (in London is already several of them) and concert halls. In Poland it refers also to synagogues and prayer-houses. In Cracow we have several examples: museum (The Old Synagogue); *Centre of Jewish Culture* (former prayer-house); the concert hall (synagogue Tempel); exhibitions, lectures and concerts space (Synagogue Kupa, The High synagogue).

One of the most famous recording studio - George Martin's studio, (legendary producer of The Beatles – AIR Studios), is situated in the former church and the missionary school - *Lynhust Hall* (London Hampstead). The studio is today one of best interiors for recording classical music or any kind of music. It is also used for film and TV productions.

Nowadays in some English churches it is possible to have a cup of coffee before the mass (*Putney Church Hall*), you can also bring children to the nursery school, or even

⁶ Charczuk D., *Transformation of sacrum*, published in:
http://www.emito.net/wiadomolci/wielka_brytania/484102.html
 - Polish portal in Great Britain, march 2009.

send a letter... It is generally acceptable, but what stir up controversies (mostly in older generation of Europeans) are the examples of churches changed into pubs or restaurants - eg. *The Church* in Dublin⁷. The question is are we 'allowed' to treat places of worship as objects for any public use?

During the international conference organized by English *Church Conservation Trust* in November 2010, were discussed issues of preservation (or not) places of worship⁸. This organization is the national charity protecting historic churches at risk, which look after 340 antique churches (together with local communities). The charity carries out projects of preservation and adaptation/ transformation of some objects. These churches are used for social needs, tourisms, education and occasionally for some ceremonies (the mass, wedding ect.). In the nearest 6 years the care for these historic monuments will cost more than 9 millions pounds.

This conference was an attempt of identification of threats for places of worship. It was also discussed the possible action of participants in this issue.

Discussions which were held during the conference, showed that in most cases participants did not notice that one of the way for preserve an ancient monument is give it back to the faithful. They would be able to take care for the building themselves. In my opinion this conference is also a specific warning for societies in Eastern Europe, where especially now we observe the progressive secularization of our societies.

In Gdańsk (Danzig), 2008 took place an international conference: *Sacrum profanum - profanum sacrum*. There were discussed not only problems of the *desacralization* of temples, but also positive process – *resacralisation* of buildings, which temporarily were deprived of their religious function, eg. in: St Petersburg, Archangel, Kovno and in Gdańsk - Wrzeszcz (synagogue). There were also presented specific conversions of sacral buildings (for example an orthodox church was adapted by catholic community for their use).

In times of secularization in Western Europe, many churches lost their sacral function and remained empty. In Poland it is still difficult to accept transformation of a church into: pubs, factories, shelters for the homeless, granaries, parking lot for bicycles (as in Maastricht) or shopping centers... In next ten years it might be necessary to make also in Poland some adaptation of churches to another public use.

So it seems proper to look at some modern adaptations of temples. There are interesting projects, in which new function and new buildings (or their part) are entered discreetly, referring to existing forms. In other projects, modern forms are in contrast with existing structure. These two ways of designing 'with monuments' are acceptable if the designers can respect this specific surrounding.

Examples of such activities are⁹: The Center of Contemporary Art in Brussels (the former chapel of St Bridget dated approx. 1667), minimalist *Martinszentrum* in Bernburg, Germany (the former church St. Martin) and apartment building in Utrecht and *Chapel House* in Belgium.

In conclusion, nowadays the profanation of the sacral space (places of worship), stirs up controversies, especially in societies where Church and the faith is still important. If we call these sacred places only 'public space', it will cause further secularization. But where actually are the boundaries? How to fit ourselves and changes in our surrounding into

⁷ In this church was a wedding of famous founder of the beer company – Arthur Guinness....

⁸ The author presented a paper: *Wooden orthodox churches in Poland, Ukraine and Northern Russia – current dangers and ways to rescue*.

⁹ In: *To live in God's house* – www.Gazeta.pl , 08.02.2010.

appropriate tendencies? How to maintain our dignity within identities of the architecture¹⁰?

Critics of contemporary architecture put another difficult questions: could modern architecture create the place of sacrum? What is the reason for crisis in designing sacral architecture? Who is responsible for this – clergy or architects? Do we still need intimate, but also dignified and sometimes dynamic space for our prayers? Do we need spiritual energy, which is present in roman, gothic or baroque temples?

What forms we should use to contrast against shopping centers, which are like ecumenical temples of 21st century, open every day for everyone. Maybe we should forget about our history and history of architecture, because new age demands new architecture? Is it necessary for new churches to look similar to control tower with a huge barrel, ferry boat or just NOTHING?

What is *sacrum*? Maybe it is simply a 'good architecture'?

BIBLIOGRAFIA

- [1] Charczuk D., Transformacja sacrum, /w:/ http://www.emito.net/wiadomolci/wielka_brytania/484102.html, polski portal w Wielkiej Brytanii, marzec 2009.
- [2] Kurek J., Wooden orthodox churches in Poland, Ukraine and Northern Russia – current dangers and ways to rescue, w: Międzynarodowa konferencja nt.: Working together for historic places of worship, Canterbury 2010.
- [3] Kuryłowicz E., Granice zachowania godności w obrębie tożsamości architektury, na przykładzie konwersji obiektów religijnych na funkcje świeckie, w: Sacrum profanum – profanum sacrum, międzynarodowa konferencja, Gdańsk 2008.
- [4] Zamieszkać w Domu Bożym – <http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85298,7493386>

O AUTORZE

Architekt, dr hab. inż., adiunktem na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej.

AUTHOR'S NOTE

Architect, Assoc. Professor, D.Sc., Ph.D., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

¹⁰ In: Kuryłowicz E., Boundaries of maintainance the dignity within identities of the architecture, on the example of conversion of sacral buildings into laic functions.